

A SOCIALISMUS.

I. Történeti bevezetés.

A socialismus, mint létet követelő rendszer, a mult század második felében Franciaországban lép fel. Idő és hely valóban alkalmas volt reá. A középkor maradványai ekkor vívták a haláltusát az újkorral. A küzdelem leghevesebb volt Frankhonban, mert az állam és társadalom közti ellentétek itt voltak a legerősebbek.

De az ellentétet és küzdelmet századunk átvitte egyéb államokba is. Már a század elején az újítás és átalakítási vágy mániaszerű jelleget ölt. Mindenfelé új eszmék szorítják ki a középkor elavult eszméit. Külsőleg sok fennállott még a régi rendből, de a fennmaradás iránti hit kialudt. A királyságnak meg volt ugyan a régi hatalma, de az a tisztelet, mely egykor csaknem az imadásig ment iránta, ha nem is az ajkakról, de a szivekből eltűnt. Először megtámadják a vallást, azután megtámadják az államot, miért ne támadnak meg végre a társadalmi és magán életet is?

Ez újítási hajlamon kívül azonban, a megváltozott közigazdasági, politikai, ipari, kereskedelmi, forgalmi viszonyokból folyólag, korunkban még annyi tényező működik a socialismus előnyére, hogy azoknak csak pusztá felsorolása is túlhaladná a keretet, melyben ez értekezés mozoghat.¹⁾ Csak néhányat említünk hát fel.

Igy mindjárt az ipar körében. Az ipart korlátozó, de az egyéni és családi existenciát biztosító czéh-rendszer megszűnésével, az ipar-élet egészen átalakul: az egyén teljes szabadságot nyer, de egyszersmind magára is hagyatik. A nagyban való productio kifejlődése pedig e szabadságot csakhamar előli, a kisiparos a tökéssel szemben alárendelt helyzetbe jut. Nem használ már törekvés, tehet-

¹⁾ Stein: Socialismus und Communismus in Frankreich.

ség, a vagyontalan, a tőke concurrentiáját kiállni képtelen, s a független iparos gyármunkás lesz.

Nyugot népesebb államaiban, miután a munka kínálata nagyobb, mint a munka utáni kereset, kifejlődött az u. n. ércszigorúságú törvény, ²⁾ hogy a munkabér a munkások mindennapi szükségleteit fedező összegnél semmivel sem több. A munkás így a tőkés rabszolgája lesz, fehér rabszolga; ha ma dolgozik, holnap eszik.

Az a családias élet, mely hajdan a mester, legény és tanonc közti viszounak oly szép vonását képezte, teljesen megszűnt. A tőkés csakhamar rájött, hogy érdeke kívánja, miszerint a munkát lehető olcsón vegye és annyi hasznot huzzon belőle, a mennyi huzható. Sőt a lét minimumának összegénél is lejjebb szálltak volna, ha az említett törvény nem akadályozná.

Ez a processus pedig ép oly egyszerű, mint a milyen szomorú. Ha a munkabér az existenciához szükséges összeget nem szolgáltatja, akkor, akik kevésbbé tudnak koplalni, éhen halnak. Így a munka-kínálók száma kevesbedvén, a kereslet pedig megmarad, a munkabér a lét minimumáig felemelkedik. De az ily ingadozások idejében, valamint a munka és népesedés körében beálló egyéb változásokkor, tömegnyomor, véginség, elháríthatlanul bekövetkezik. Sőt az ipari termelés még a családi életet is megtámadja, abban is elkülöníti az egyént. A férj egyik városrészben kap alkalmazást, de annyit nem szerezhet, hogy családjának elég legyen, neje kénytelen talán más városrészben dolgozni, szintígy a gyermekek. Azután meg a baj önzővé teszi az embert. Az esténként hazakerülő családtagokban a fáradtság elnyomja az egymás iránti kölcsönös érdeklődés és vonzalom érzetét. A csakhamar roncsolt physicum pedig élénken figyelmeztet arra, hogy mindenki magához áll legközelebb, hogy első sorban mindenki magára gondoljon. Így azután elpusztul a család ethikai alapja. Nagyobb elzülöttséggel találkozunk ma a műveltség gyupontjain, a világvárosokban, mint a középkor legvadabb századaiban.

Idevonatkozólag elég ha elolvassuk Engel híres művét, vagy azon jelentést, melyet a munkásviszonyokról az angol parlament

¹⁾ Lassalle figyelmeztet erre először.

egy bizottsága készített. ¹⁾ Ez utóbbi következő szavakkal kezdődik: ha a boldogtalan munkások szenvedéseit személyes észlelés útján megismertük, ha sanyaru étkezéseiknél meglestük, ha látjuk őket a munkahiány által megtörve, annyi nyomorúságot és gyámoltalanságot fogunk találni, hogy oly nemzetnek, mint a mienk, pirulnia kellene. Máshol ismét: Manchesterben a munkások által lakott utcák a vállalkozók nyereségeért építettek. A lakásokban se tisztaság, se háziasság nem képzelhető. Ott csak minden emberi érzésből kivetkőzött, elaljasult, szellemileg és erkölcsileg a baromiségig elpusztult, testileg beteg faj lehet otthon. A további lapokon az éhhalál és agyondolgoztatás egymást váltva olvasható. A hálókelyeken öregek és ifjak, betegek és egészségesek, nők és férfiak, halottak az élőkkel vannak összezsúfolva. Étkező család mellett rothadó hullá. De nem folytatjuk e képet. Ugy az erkölcsi, mint az anyagi nagy nyomor undort keltő.

Ugyancsak e bizottság a munkás osztály szellemi elmaradottságára is szolgáltatott adatokat. Egy 14 éves fiutól Angliát kérdezték, azt felelte, lehet, hogy van oly ország, de én semmit sem halottam róla. Másik 16 éves a világ teremtésére mondotta: „Tudom, hogy az Isten a világot teremtette, s az egész nép vízbe fult egyen kívül, ez is csak azért nem, mert kis madár volt.“

Mindehhez nem kell commentár.

A földmivelés körében is mutatkoznak viszásságok. A felszabadult jobbágy földének független ura lett, de egyszersmind kikerült a földesur vezetése alól. A kezébe esett szabadsággal élni, valamint magát az alakult viszonyok között feltalálni nem tudván, elhagyatottságában pusztul. Ennek meggátlására irányul nálunk, mint Némethonban a földbirtok minimuma és az amerikai Homestead törvény átültetése érdekében kifejtett mozgalom. Az osztrák és morva parasztok ép napjainkban juttattak a bécsi reichsrath elé, egy 8360 aláírással ellátott, és az elpusztulás meggátlását sürgető kérvényt.

Frankhonra vonatkozólag pedig Lassale tett ²⁾ egy összeállítást, mely ugyan már husz év előtt kelt, de nem hiszem, hogy azóta sok változott volna. E szerint ott, 1860-ban, volt 346,000

¹⁾ Eisenstädter: Jelenkori socialismusról.

²⁾ Arbeiter Lesebuch.

falusi lak ablak nélkül és 1.817,328 egy ablakkal. Ezekben 10 millió lélek lakott, tehát az összes lakosság egyharmad része a legnagyobb emberi nyomorban.

De nézzük, mit tesz mindezzel szemben a kor szelleme, melyet neveztek radicalisnak s nevezünk ma liberalisnak, s mely elfogadtatik a középosztályból kiemelkedő, classe dirigente, kormányzó osztály által. Legujabb időkig alig vette észre, elvont eszmék után indult és így hozta szabályait.

A paedagogia vivmányait alkalmazó iskolamester kötelessége annak a szegény gyermeknek is vérebe önteni az emberi jogokról szóló tant. Hogy a társas együttélés, a szabadság, egyenlőség és testvériség nagy elvein alapszik; hogy e jogok az embert, mint ilyent illetik meg, s az állam azért áll fenn, hogy ezeket biztosítsa. Az életben pedig, mint munkás, azt tapasztalja, hogy az ő testvére a gyárúr, ebként bánik vele, hogy szabadsága, mert gyomra van, rabszolgasággá válik, hogy az egyenlőségnek a társadalomban végtelen egyenlőtlenység felel meg. A törvény előtti egyenlőségben pedig igaztalanságot lát: egyenlően bánni azokkal, kiket a viszonyok annyira egyenlőtlenekké tettek.

Továbbá minden alkotmány kimondja a pályaválasztás szabadságát. Milyen egy satyra ez arra a szegényre, ki egy élet fáradtságával és munkájával sem tud annyira jutni, hogy magának csak némileg biztos existenciát szerezhessen. Egyébiránt korunk azon jellemvonásában, hogy a pályatért mindenki előtt a legmagasabbig megnyitja, számos veszély rejlik. Ennek köszönheti a socialismus legtöbb szellemi harczosát. Az életbe kilépő, többé-kevésbé szintén magára hagyott középosztálybeli ifju, a siker nehézségeit nem ismeri, de azt tudja, hogy ereje naponkint gyarapodott, hogy naponként képesebb lett. Miért higgye tehát, hogy valami rá nézve elérhetetlen, amit más elért. Minél nemesebb és nagyratörőbb gondolkozása, annál inkább csak a kiválókat látja maga előtt és minél inkább tud értük lelkesedni, annál kevésbbé veszi észre azokat az ezreket, kik a kiváló mellett sárba jutottak. Elindul tehát ő is a hir, dicsőség, tekintély, vagyon, népszerűség, vagy mi más után még lelkesülni lehet, s ha az indulóknak egy százaléka célhoz jut, a futamot szerencsésnek nevezhetjük.

A többi, tört remények zaklatásaitól üzve bolyong s a socialismus, mint menhely fogadja be őket, legalább eszközt nyújt bo-

szura azon társadalommal szembe, melynek kebelében oly végtelen szerencsétlenek. Párisban e törekvők egész egy külön világot képeznek, az ugynevezett *société hors de la société*-társaság a társaságon kívül. — Más módon, más elvek szerint élnek, bizonyos mértékig mind genialis ember, csak egyéb tulajdonságaikban birják, különféleképen a siker zálogát. Jövőjük közfelfogás szerint néha a valódi nagyság vagy halhatatlanság, gyakran a szegények háza, olykor — — — a börtön.

Azután meg a jelenlegi kormányzó osztálynak nincs tekintélye. A megelőző világban, a nemesség kormányzása úgy vétetett, mint Isten akaratában nyugvó rend. A *mythologia* hányszor tünteti fel a nemeseket, mint Istentől származókat. Közönségnél pedig általános lesz a vértisztaságról való felfogás, s hogy a nemes, mint jobb elem, más anyagból van formálva.

A modern kormányzó osztály alapját nem származás, hanem vagyon képezi. Az pedig egyszer tény, hogy a vagyonnal szemben a közönséges érzés nem a tisztelet, hanem az irigység, néha a megvetés.

A vagyonnak képződése ugyanis szemünk előtt folyik le. És gyakran azt látjuk, hogy a vagyon alapja ügyes furfang, a *commis voyageur* mozgékonyasága, más emberek zsarolásával, felhasználásával.

Azonban mondhatná valaki, hogy mindennek észrevételéhez olyan megfigyelő képesség kell, milyent talán nem is kereshetnénk az alsó osztály körében. De nem szabad felejtenünk, hogy a változott élet, a tökéletesedett közoktatás, maga a *constitutionalis* államforma, az alsó osztály fejlődését igen előmozdítja. Különösen tapasztalható ez városokban, hogy még a tömeges együttélés felvilágosító és erőt-adó hatása is meg van. Igaz, hogy a legtöbbször bizonyos félműveltségi állapot keletkezik, amiben azután rejlik ép a veszedelem. Sokról hallottak, de nincs elég idejük, hogy valamit alaposan ismernének. Az eszmék átvételénél contrólt, bírálatot nem gyakorolhatnak, mert önálló gondolkozásra az alap hiányzik. Az átvett eszméktől teljesen domináltatnak, mert agyuk üres volt, természetes, hogy egy eszme azt egészen betölti.

Már most az ilyen emberekhez, az így praeperált kedélyekhez közeledik a *socialismus*, ügyes agitator, vagy jól készített *brochure* alakjában. Felvilágosítja őket először a helyzet reménytelen volta-

ról, azokról a vizzásságokról, bajokról, melyek valóban léteznek a társadalomban. Igénybe veszi a tudomány imponáló fegyverét. Féltre értett, hamisított, hamis tételekre támaszkodva bizonyítja, hogy a létező állapotok tarthatatlanok. Csodálkozhatunk-e, hogy e csábhangok kivő fülekre találnak? Ez eszmék utáni vágy rég megvan már, most meg azt hallják, hogy a vágy jogosult, melynek megvalósítását az emberiség érdeke és az igazság egyformán követelik.

Positiv socialista rendszerrel fellépnek első sorban, mint mondtuk, a francia St. Simon és Fourier, utánuk az angol Owen. Majd a francia Babeuf, Louis Blanc, Proudhon, a német Engel stb. Ez utóbbiakat elnevezték communistáknak.

Ma már azonban a socialismus és communismus között a válaszfalat megvonni nem lehet, annyira összeolvadtak azok tanáikban és életükben. Az a megkülönböztetés, melyet többen használnak, hogy a socialismus terveit békésen óhajtja megvalósítani, míg a communismus erőszakkal, nem tartható. A communismus bizonyára nem utasítja el a békét, ha ez célra vezetőnek mutatkozik, a socialismus pedig többször kinyilatkoztatta, hogy erőszaktól sem retten vissza. Egy másik distinctio, hogy a socialismus csak a productiót óhajtja collectiv szervezni, míg a communismus az egész életet, tehát a consumtiót is, fölötte jelentéktelen és annyira a távolba esik, hogy megkülönböztetésre alapul alig szolgálhat.

Fourrier és Owen fellépése után mindjárt megkezdődtek a socialistikus elméletek megvalósítására irányuló törekvések. Eleinte kicsinyben bemutatott siker által véltek hathatni. Lelkes, gazdag tanítványok adták össze a pénzt, hogy Franciaországban Fourier elvei szerint egy gyarmatot alapítsanak. Ezenkívül Owen Angliában, Louis Blanc pedig Párisban tett kísérletet communisticus munkás társaság szervezésére. Egyik kísérlet sem lett eredményes. A balsiker okául azonban nem a tanok megvalósíthatlan voltát tekintették, hanem azt, hogy a kísérlet kicsinyben történt s a más elvek szerint élő társadalom hatása elrontotta. Azért az egész világot át kell alakítani, hogy a cél elérhető legyen.

És megindult az agitatio mindenekelőtt Angliában, hol a gyáripár legfejlődöttebb volt, azután Franciaországban meg a többi latin népeknél, a spanyoloknál és olaszoknál.

Német-államban a socialismus sokkal későbbben terjedt el. Szorosan egybefűződött itt Lassalle nevével. Megelőzőleg voltak

ugyan Németországban is munkás-egyletek, de távol minden politikai tendenciáktól, csak önsegély és művelődési célokkal.

Ezen egyesületek 1863-ban néhány kérdést intéztek Rodbertushoz, Bucherhez és Lassallehoz, kinek nagy tehetségei ekkor már ismereteseek voltak. Lassalle válaszol először és socialista elméletet fejt ki. ¹⁾ E munkáját több hasontartalmu követi, néha nagybecsű tételekkel. Maga is az agitatio terére lép és oly ügyességgel működik, hogy pár hó múlva a socialista párt meg van alakítva. Már szeptemberben sürgönyözhetette Sollingenből, hogy fejtegetéseit 10 ezer munkás hallgatja.

Még fontosabb és kihat az egész világra Marxnak fellépése. Mondhatjuk, hogy ő az, ki a socialismusnak komoly alapot ad. Nem rendelkezett ugyan Lassalle agitatori képességével, de magasan fölötte állt, mi a gondolkodás erélyét, mélységét, a consequens életnézetet illeti. Ő kétségtelen korunknak egyik legkiválóbb egyénisége. Nemzetgazdaságtani ismeretei pedig, mint életirója megjegyzi, beláthatlanok voltak. Külsejében is érdekes alak, sokat hasonlított Gambettához; sőt tulajdonságaikban is több rokonvonást lehet felfedezni. Mindkettő szellemóriás, de egyik sem birt azzal a modern, megfinomodott erővel, mely, mint a gyémánt, mig csiszolódik, részét veszti, hanem azzal az ősi eredetivel, mely durva ugyan és szegletes, de amihez nyul, teljesen hatalmába keríti, mélyébe hatol és csakhamar dominálja.

Ilyen műve is, „Das Capital“, mely jelenleg a socialismus evangéliumát képezi. Nehéz és elvont, az eszmemenet szakadozott, emiatt a dilettansra hét pecséttel van lezárva. Mint valamely középkori gyűjteményhez magyarázók, népszerűsítők, simitók kellettek, hogy rendeltetésének megfelelhessen. Beltartalmát tekintve azonban, daczára minden tévedéseinek, a nemzetgazdaságtan kiucstárt bír benne. Találólág jegyzik meg e műről, hogy a Hegel-szerű dialectika fonalát az árú, érték pénz elméletein fonja fel.

Marx abban különbözik a többi socialista írótól, hogy mig ezek a fennálló állami és társadalmi rendet bírálják, s helyettük czélszerűségi és méltányossági szempontból ajánlanak mást, addig ő a nemzetgazdaságtan alaptételeit vizsgálja s kifejti, hogy a jog, igazság, socialista felfogás mellett szól.

¹⁾ Offenes Antwortschreiben.

Többször fellép a socialista írók ellen is. Proudhont megtámadja, „Philosophie de la Misère“ című művét elnevezi „Misère de la Philosophie“-nak.

A 70-es években, még a német Dühring csillaga is fényesen ragyogott a socialismus egén, sőt volt idő, midőn mindent elhomályosítani ígérkezett. Dühring, mint a nemzetgazdaságtan magántanára Berlinben, rendkívüli tehetségeiről volt híres. Képzelt és valódi szerencsétlenség azonban korán elkészerítették és úgy a magán életben, mint tudományos fejtegetéseiben bizonyos férhetetlen kötözködés jellemzi és csökkenti értékét.

Főmunkájában „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus“ a nemzetgazdaságtan tudományát gyermekes férczelménynek, a német egyetemek tanárait semmittevő tudatlannoknak, Ricardo, Rau, Roscher, Lassalle műveit értéktelen iskolai gyakorlatoknak nevezi. Előtte csak három nagy ember létezik, Shmith Ádám, List és Carey, de ezekkel szemben is fenntartja önállóságát. Már a nevezett munkájában socialisticus tételeket, mint igazságokat mutat ki, egy következőben pedig (Cursus der National- und Socialökonomie) a socialis államot jogi és gazdasági szempontból, egészen a részletekbe menőleg iparkodik vázolni. Fő érdemének tudja be, hogy míg Marx csak a negatívban vált ki, ő a jövőnek is pozitív képét nyújtja.

Dühring tanai annyira hatottak, hogy a berlini socialisták pillanatra körülvették és mint dühringisták külön sectát alkotni készültek. Népszerűsítő agitatora ez új iskolának a bombasztikus szónoklatairól ismert birodalmi képviselő Most lett, ki egész testtel-lélekkel e tanok terjesztésére adta magát.

Ez az egész mozgalom azonban, Dühring igazelvűsége folytán csakhamar véget ért. Midőn ugyanis néhány, a socialismus világába nem illő tételének átalakítására szólíttatott fel, kereken kijelenté, hogy tudományos buvárlataiban semmiféle párttekintetek által sem hagyja magát korlátozni. A hivek csalódva huzódtak el tőle, könyvei pedig lekerültek az olvasó asztalokról, vesztéségre mindazoknak, kik az igazság megismerésére törekvő ész munkájá iránt érzékkel bírnak.

II. Tanok.

A socialisták tanait a nevezett írók eltérő műveiből, egymással versenyző socialista congressusok megállapodásaiból, vitatkozó egyletek kiadványaiból kell összeállítanunk.

Hogy tehát harmonikus egészet adhassunk, meg kell elégednünk a legfontosabb alaptételek ismertetésével s egy-két logikai következtetéssel, hogy a kikerekítés teljes legyen.

Mi az érték? Ez az a tétel, mely mint sárkány áll a socialismus kapuja előtt.

Valamely dolog értékes, mivel emberi szükségleteket elégít ki. De egy dolog sem használható úgy, mondja Marx, mint azt a természet szolgáltatja. E végből az emberi munkának kell ahhoz járulni, s így ez adja meg értékét. Valamely dolog tehát értékes, mivel abban emberi munka van anyaggá válva. Így az érték jegezedett munka. Az értéket pedig nem mérhetjük másképp, mint a benne tartalmazott teremtő anyag, a munka-mennyiség szerint. A munka-mennyiség mérője pedig annak időtartalma.

Ebből következik, hogy az értékek csak megdermedt munkaidő mennyiségek. Minél nagyobb valamely munka termelő ereje, annál kisebb a beléfagyott munka-mennyiség, annál kisebb értéke. Ellenkezőleg pedig mentől kisebb a munka termelő ereje, annál hosszabb a társadalmilag szükségelt munkaidő valamely cikk előállítására, annál nagyobb az értéke.

E tételek fontossága szembeötlő; ha elismernők igazságként, akkor a socialismus további elméletét sem lehetne czáfolni. Ők így folytatják, ha a munka az érték egyedüli létrehozója, csak azt illetheti annak termelvénye. A mai viszonyok között azonban ezt nem kapja meg. A munka, mint árú kerül a vásárra, ára a munkabér, kereslet és kínálat által határoztatik meg.

A munkabér általában véve, munka-előállítási költségei körül mozog. Előállítási költségek alatt pedig azon pénzösszeg értendő, mely a munkás lét-fenntartására szükséges. Csak kivételesen és rövid időre fog bére ezen felül emelkedni, vagy alá szállni. De a munkásnak nem kell egész munkanap költségei megtermelésére. Elég talán fél nap s tőle mégis egészét vesznek. A fölösleg a tőkés zsebébe megy anélkül, hogy a munkás ezért különös előnyben részesülne. Ebből képződik a tőke, a melynek természete, hogy külön

munka nélkül is szaporodik, mert munka-többletet tud magához vonni.

A tőke elvont munka, mely élő munkának vámpirszerű beszívásából táplálkozik, és annál többet él, minél többet szíhat abból magába.¹⁾

A munkabérnek pénzalakja ez igazságot némileg elfátyolozza, mivel látszólagosan a munka egész ereje egy szabad szerződés alapján vétetik. Valóban pedig csak a munkás szükségletét megkereső munka lesz fizetve, a többit a tőkés mint zsákmányt, magához ragadja.

Ezen igazságtalan állapotot kell tehát változtatni olyformán, hogy a munkás munkájának teljes eredményét kapja meg; illetve, hogy átlagos munkanapja ne legyen hosszabb, mint a mennyi szükségleteinek kielégítésére kell. De ezeket a tételeket csak úgy lehet megvalósítani, ha mindenki dolgozik, ha az állam vagy község a magán életbe beavatkozva, kényszer-munkát alkalmaz. Továbbá, ha az egyéb termelési tényezők, föld és tőke, már a priori, köztulajdonba mentek át.

A földnek magántulajdonba vétele és így a közös használat alól való elvonása, a mult század bölcsészei által is bitorlásnak tekintetett már. Rousseau azt mondja: „aki először kerített körül egy darab földet, s először állította, hogy ez a föld enyém, s talált elég együgyű embereket, kik ezt neki elhitték, az volt a szabadság megölője.“²⁾ A socialismus e felfogáshoz csak érveket keresett.³⁾

A tőkére vonatkozólag pedig Marx nyilatkozik. Szerinte a tőke-tulajdonosokat társadalmi uton kell kisajátítani olyformán, hogy a tőke az összes társadalom kezében legyen, az egyén pedig munka erejére utaltassék. És ezt természetesnek találja, mert hisz a tőke-kisajátítás ma is folyik, csak hogy ma a nagy tőkések sajátít-

¹⁾ Capital 224 l.

²⁾ De l'inégalité. Tovább így folytatja: „Que de crimes, de guerres, de meurtres, quo de misères et d'horreurs n'ont point épargnés au genre humain celui, qui arrachant les pieux, ou comblant le fossé, ont crié à ses semblables: „Gardez-vous d'écouter cet imposteur, vous êtes perdus, si vous oubliez, que les fruits sont à tous et que la terre n'est à personne.“

³⁾ Legujabban az amerikai író, Hewry George ad beható fejtegetést idevonatkozólag: Fortschritt und Armuth.

ják ki a kis tőkéseket, jövőre pedig a nagy tőkéseket a nép sajátítja ki.

Hogy azonban kényszermunka egészen eredményes lehessen, a munkának irányítása és vezetése szükséges. E feladatot a köz veszi magára. De a mikéntre nézve, a javaslatok eltérők. Némelyek az államot fenntartják. Az állam egy nagy munkás associatio lesz, melyben a községek munkás-testeket képeznek. Mások, pl. Bakunin szerint, az állam megszűnnek. Politikai testeknek az önálló községek maradnának fenn egymással confoederatióban. Mindakét formában az egyéni munka nem külön-külön működik, hanem a célnak megfelelő közös szervezetet nyerne, műszóval élve, collectivvé lenne. Ez a collectivismus a socialis munka-organisatióinak alapkövét képezi.

A javak megosztására is többféle tervünk van. Egy rész azt mondja, valamint a közületnek tagjai egyformán átadják munkájukat a köznek, úgy ismét a köz az, mely az egyént a termelvényekben és élvezetekben egyformán részesíti. A társaságnak van szükséglete, ennek kielégítésére igénybe veszi az egyes munkáját. A társaságnak van productiója s ezt fogyasztásra az egyeseknek adja. Közös a munka, közös az élvezet. E felfogást, összeköttetésben az önálló községekkel, nevezik el anarchismusnak vagy anarchiának, követőiket pedig anarchistáknak.

Mások szerint a termelési tényezőkön magántulajdon ugyan nincsen, de az élvezeti javakon lehet. Az egyesek a köz-termelvénnyől nem egyformán részesülnek, hanem munkájuk értékének megfelelőleg. ¹⁾

Elvileg ez utóbbi felfogás következne. Mert ha a socialismus a modern capitalisticus életet megtámadja, mivel benne a munkás nem munkájának értékét kapja, akkor saját világában e hibától óvakodnia kell. Már pedig, ha a közös productióban való részesedés egyenlően történne, beállna az az eset, hogy ma igazságtalanok vagyunk a tőkések előnyére, akkor igazságtalanok lennénk a jobbak hátrányára.

Mig azonban a socialismus elvei az élvezeti javakon való magántulajdonnak nem mondanak ellen, az örökösödést teljesen elvetik. Alaptételeiből következik a termelési tényezőkön való örö-

¹⁾ Schaffle: Quintessenz des Socialismus.

kösödés lehetetlensége, felfogásában pedig az élvezeti javakban való örökösödés tagadása. Általában a socialismus az egyént hajlandó mindig egész magában tekinteni; elválasztva mindentől, mit a véletlen csatol hozzá, mint család, származás, vagyon.

Szemében igazságtalan, ha valaki előnyökhöz érdem nélkül jut. Ez pedig az örökösödésnél legnagyobb mérvben történik. A vagyonosnak gyermeke, — daczára talán haszontalan voltának, — oly előnyöket élvez, melyeket a szegény gyermeke, — pedig talán kiválóbb, — soh'sem érhet el.

Sőt a történelemben is a fejlődéssel az örökösödés szűkebbé voltát látják.

A középkorban általános az a felfogás, hogy a tulajdonságok az apáról szállanak át a gyermekekre. E felfogást ma már elvetettük, mert hamis. Továbbá helye volt a közjogi örökösödéseknek: a hivatalok családi tulajdont képeztek, földhöz biráskodás, igazgatás kapcsolatos, a politikai jogok meg születéshez voltak kötve. A későbbi kor azonban mindennek helytelenségét belátta és megszüntette. Modern korunknak tehát csak a megkezdett ösvényen kell haladni és eltörölni a magánjogokban való örökösödést, miután helytelenségét belátjuk.

Valamint az örökjog és a magántulajdon, úgy a család modern fogalma is túlhaladott álláspont a socialismus előtt. A gyermeket a családból kiveszi igazság nevében, köz- és egyéni érdek szempontjából.

A gyermekeknek családban való életénél ugyanis bizonyos szellemi örökösödést lát, az örökösödés igazságtalanságával. Az a gyermek, ki sors a véletlene folytán felvilágosodott, dolgokat maguk valójában látó, élettapasztalattal bíró szülőktől származik, egészen más tulajdonságokkal, elvekkkel, sőt más képességekkel fog az életben küzdeni, mint az együgyű, korlátolt emberek gyermekei. Ezekért az előnyökért mit sem tett és mégis előkelő szerepet biztosítanak számára.

Továbbá társadalmunkat szemlélve jön azon gondolatra, hogy a legtöbb ember képtelen az igazságot megérteni. Gátolják ebben öröklött elfogultságai, gyengeségeiből származó rossz szokásai, vagy egyéni korlátoltsága. Magára vonatkozólag sem tudja, hogy mire van szüksége az életben, mire nincs; mily tulajdonságokat és képességeket kell kifejteni, mily irányokat elnyomni; s támaszkodva

Rousseau ismert mondására, hogy senki sem adhat gyermekének jobb nevelést, mint a milyennel maga bír, ¹⁾ felállítja tételét: hogy a legtöbb szülő képtelen gyermeket nevelni.

A családi nevelés helyét tehát a köz által vezetett pótolná, midőn a nevelés művészete a legkiválóbbak és legértelmesebbek kezébe tétetnék le. A köz pedig vezetheti a nevelés ügyét, mert mi volna fontosabb reá nézve, mint hogy tagjai az elérhető tökélyt minél inkább megközelítsék.

Bármily színtelennek és idegenszerűnek tünnek is fel ezen elvek, be kell vallanunk, hogy a nevelésügy sokat köszönhet a socialismusnak. Túlbecsüli ugyan a nevelés hatását, mert mindent csak tőle tesz függővé, de midőn fontosságát hangsúlyozza, fejlődését előmozdítja. A népoktatásügy legkiválóbbjai, Pestalozzi és Rousseau, a legnagyobb radicalisták voltak. Marxnak idevonatkozó tételei pedig szinte örök igazságokat tartalmaznak. ²⁾

A házasságra, a két nemnek egymáshoz viszonyára vonatkozólag fölötté óvatosan nyilatkozik a socialismus. Tudja, hogy az emberi érzelmek leggyengébb hurjait érinti itt, azokat, melyek a culturember egész erkölcsi lényével egybeforrva vannak. Nem lehet azonban kétség, hogy előttük a házasság csak a két nem együttélésének bizonyos, bár fejlődött alakja, de korántsem az emberi természetből folyó pragmatikus nyilatkozat.

Minden ismert házassági formát megtámadnak. Az őstani tőkés világ családi életét úgy, mint a keresztény-germán családot

¹⁾ Emil.

²⁾ Az első általános munkás congressus Genfben 1866-ban, Marx cszméi által erősen befolyásolt következő határozatokat hozta: „Nevelés alatt három dolog értendő: 1. Az ész fejlesztése; 2. a test fejlesztése, amint az iskolában tornázás vagy katonai gyakorlatok által szokott történni; 3. műtani nevelés (technologische Erziehung), mely a különböző termelési processzusok általános alapelveit magyarázza és egyuttal a gyermeket a különféle iparágak főműszereivel és azok használatával megismerteti. Ha a munkásban egyesülni fog a képesség fizetett, termelő munkára, s a szellemi műveltség, testi erő és műtani ismeret, akkor annak magasán kell felemelkedni az arisztokratia és bourgeoisie színvonala fölé. Az ifjúság műtani nevelése azonban legyen elméleti és gyakorlati, nehogy a tervezett iskolákból munkafelügyelők jöjjenek ki munkások helyett.“

általában; továbbá a keleti-, római- és görög családformákat. Mindezek helyett a két nem közti viszonynak magasabb alakzatát helyezik kilátásba. Miben fog ezen magasabb alapzat állani, arról hallgatnak. Tájékozást csakis a congressusokon elejtett egyes nyilatkozatokból merithetünk. Ezek szerint a házasságot a szabad és korlátlan szerelem helyettesitené. Berlin mellett Charlottenburgban socialista multság alkalmával egy szereplő hölgytől kérdeztem, hogy milyennek gondolja a nők állását a socialismus világában? Azt az elég hangzatos feleletet adta: „Mig a jelen társadalom azt mondja a nőnek: „Add el magad, vagy halj meg éhen“, a jövő azt fogja mondani, dolgozzál és szeress.“

Ezzel nagy vonásokban vázoltuk volna a socialis állam képét. Az állam egy munkás társaság, az egyén benne csak termelési eszköz, gát, tér nélkül arra, hogy nemesebb része megvalósulhasson. Az egész élet hatóságok vezetése mellett folyik, melyek úgy a családi-, mint a legszorosabb értelemben vett magánéletbe is beavatkoznak. Üldözi a dologtalant, nyomja a láugészt. A középszerűség szorítja vissza a kitünőt és talán — fojtja meg a gyengét.

III. Szervezet.

A socialismus szervezete a legujabb időig abból állott, hogy az elveit valló társaságok egyes államokban külön-külön csoportosultak, néha-néha gyűléseket tartva.

Első lépés 1862-ben történt a socialismusnak egy nagy egész-szé összeolvasztására a nemzetközi munkásegyletben, vagy mint nevezik, Internationalében.

Az Internationale létrejöttéhez a véletlen is közrejátszott III. Napoleon személyében. A francziák császára mindig szívesen kaczerkódott az alsó osztálylyal. Vonzalmának újabb jelül az 1862-i londoni kiállítás tanulmányozására munkásokat küldött ki. Ezek angol társaikkal tanácskozva, arra a meggyőződésre jutottak, hogy a munkásoknak érdekei közösek, s hogy ezen közös érdekekre közös erővel kellene törekedni. A mozgalom vezetői 1864-ben az egész világ munkásait Londonba hívták tehát és akkor alakult meg az Internationale, melynek alkotója és lelke Marx lett.

Az Internationale céljának megfelelő szervezetet nyert. Élén a Londonban székelő főtanács áll. Ugyanazon vidéken levő

tagok egy sectiot képeznek, valamely állam kebelében levő sectiók pedig foederatiót. Az összes foederatiók az Internationalet. A központi tanács évenként összejövő congressus által választatik, a melyhez minden sectio egy-egy képviselőt küld.

Tagjainak számát meghatározni felette bajos, nagyon megbizhatlanok az ide vonatkozó adatok. Vannak, kik 2 millióra teszik s Magyarországnak ebből 4000-et adnak.

Az Internationale azonban sohasem tudta kebelébe vonni az összes socialistákat, hanem csak azokat, kik Marx elveit vallják. Mellettök minden államban több párt létezik, a részletekben úgy az Internationaletól, mint egymástól eltérők. Németországban külön csoportot képeznek, bár csekély számmal, Lassalle hívei, kik magokat egyszerűen socialistáknak nevezik; továbbá a rendkívüli erős, hatalmas socialdemokrata párt, mely ugyan Marx alaptételeit elfogadja, de nem akar idegen államban székelő főtanács alatt működni. ¹⁾ Olaszország Mazzini sugallatára alakult „Munkás társulatok testvérisülése“ (società operaie italiane affratellate) majdnem 200,000 taggal idegenkedett az Internationaletól; Bakunin elveit valló olasz socialisták pedig, mint „Munkások Társasága“ elváltak tőle. A spanyol és francia anarchisták, valamint a francia „forradalmárok“, „vörös demokraták“ szintén lassunak találják az Internationale haladását. Ausztriában a parasztok alakítanak külön socialista társaságokat, „Bauern-Vereine“ czímmel. ²⁾ stb.

Mind e párt-árnyalatok azonban csak másodrendű kérdések-nél válnak szét és szívesen kezet fognának a socialista állam felállítására.

De a socialismus nem elégedett meg ezen külsőleges intézkedéssel. Tudja jól, hogy elcsábított elemekkel sikert elérni nem lehet; hogy eredményre csak akkor tarthat számot, ha zászlói alá értelmes, meggyőződéstelt egyének sorakoznak. Ilyenek azonban a munkás osztály körében nincsenek, alkotni kell tehát, még pedig oktatás és képzés által.

E téren azután valóban csodákat művelt a socialismus. Alig két évtizede, miszerint a gondolat megpendített, és ma már elérte, hogy a nappal talán gyalut forgató munkás, este valamely

¹⁾ Mehring J. m.

²⁾ Laveleye. J. m.

socialista-összejövételben mint tanító működik, történeti, bölcsészeti, nemzetgazdaságtani értekezésen dolgozik, vagy szónokol. Könyvet ír, lapot szerkeszt, talán a bourgeois-sal polemizál, vagy a parlamentben Bismarckot támadja meg és önérzetes hangon hivatkozik jogaira.

Tulajdonképen a socialismus teszi azt, a mit a társadalom elmulasztott: az alsó osztály művelődéséről gondoskodni. Természetesen saját céljára nevel, felvilágosít és ismereteket nyújt, hogy embereket nyerjen érte.

De e nevelés nem mindenütt egyforma. A latin népeknél, legalább amennyire tapasztaltam, csakis oda irányul, hogy a munkások a socialista főtanokat, mint igazságokat megértsék. Németországban meg már egész systematikusan történik azon czéllal, hogy hatása alatt az *ember tökéletesedjék*, a socialismus pedig vérévé váljon.

Sokszor bámulattal szemléltem azt a rendithetlen figyelmet és türelmet, melylyel az u. n. heti-összejövetelek alkalmával 2—3000 munkás a socialismus előkelőinek fejtegetéseit hallgatta. Thémát a történet, nemzetgazdaságtan és bölcsészet szolgáltatott.

Könnyen elképzelhető, hogy e fejtegetések is a socialismus érdekében történtek.

A bölcsészethen a francia jakobinismus, radicalismus tanítatott; a nemzetgazdaságtanban Marx, Lassalle elmélete, állam- és társadalomtanban a socialis állam lett kifejtve; a történelemből pedig a létezőnek igaztalan, jogtalan voltára kovácsoltattak érvék.

Különösen a történet szenvedett és adott sokat. Általában a történet a legkészségesebb forrás. Olyan, mint a zsidók mannája, mindenki azt találja benne, a mi után vágyik. A milyen szemmel nézzük adatait, olyan színben tűnnek fel.

Igy a socialista írók és tanítók könnyedén bebizonyították, hogy az egész történet nem egyéb, mint az alsó osztály martyrologiuma.

De itt csak a nagyobb összejövetelekről van szó. Ezeken kívül rendszeres volt munka után, az esti oktatás. A tanítóvá lett munkás legtöbbször socratesi modorban fejtegetett körülbelül ilyen kérdéseket: az emberi physiologia és psychologia szempontjából; a szellemi és testi munka mibenléte és viszonya egymáshoz;

az életrend hatása az emberi képességekre stb. Sőt ha szükség volt rá, a legegyszerűbb ismereteket is tanította.

A socialis oktatás azonban csak az alapot adta, a további művelés az életben történt. A munkás már egészen beletalálta magát a socialis világba : társai socialisták voltak, socialistánál vásárolt, socialista nyilvános helyeket látogatott, csak socialista lapokat olvasott, melyekhez ingyen, vagy nagyon csekély árért jutott; phantasiájához a socialismus légvárait feltűntető regények és költemények szóltak; a naptárak olvasmányi részeit socialisták írták. Ugy, hogy könnyen elhihetette volna, hogy a socialismus már megvalósult, ha anyagi nyomora nem figyelmezteti, hogy van még egy más világ is, a melyet minél előbb le kell dönteni.

Sőt a socialismus a gyermekeket is felkereste, hogy a serdülők agyába és lelkébe ideje korán belopja magát. Abc-és, olvasó és verses könyvecskek készültek, a melyek meséltek Marx, Lassalle félisten voltáról, Liebknecht puritán jelleméről, bourgeoisie-k, tőkés gazságáról.

A fáradozások nem is történtek hiába. A német socialismus a 70-es évek közepén oly jól szervezett és fegyelmezett párttá fejlődött ki, melyhez hasonlót alig látott a világ. Az egylet érdekében munkások fillér-adakozásaiból jól fizetett tisztviselők működtek. Egy-egy igazgatósági titkár havonként 150 márkát, a szerkesztők 200 márkát, rendes agitator 135 márkát, ezenkívül utazás alkalmával 3 márka napidíjat, ideiglenesen alkalmazott agitatorok pedig 180—240 márkát huztak. Birodalmi képviselők fizetése napi 10 márka volt. Tagjainak számáról pedig fogalmat adnak az 1874-ki képviselőválasztások, a mely alkalommal socialista jelöltekre 500 ezer polgár szavazott és a birodalmi gyűlésbe 12 képviselőt vitt be.¹⁾

A socialismus erejének és fegyelmezettségének magam is voltam egy alkalommal szemtanúja. Berlinben, 1878. nyarán elhal egy igénytelen munkás, Heinsch nevű. Egyike azon rajongóknak, a milyenekkel ma csak a socialismus körében találkozunk : agyon dolgozta magát a socialismus érdekében. Nappal munkatelepén volt, éjjel lapot szerkesztett, vasárnap colportált. Mintán anyját és nővé-

¹⁾ Hasenclever, Bebel, Liebknecht, Most, Motteler, Fritschke, Auer, Demmler, Bloß, Kapell, Rittinghausen, Bracke.

rét tartotta, egyénisége a részvétre csakugyan érdemes volt. A socialista párt temetését tehát alkalmi tüntetésre használta fel. Nem kevesebb, mint 14,000 socialdemokrata vett részt a gyász-kisérletben, kik szakaszokra osztva, lépésben vonultak a socialista zászlók után. És nem holmi elzüllött csöcselék, hanem öntudatos alakok, büszkéek jelvényeikre és mintegy gyönyörködtek a gerjesztett közbámulatban. A közvélemény megegyezett abban, hogy hasonló tüntetést Berlinben egy politikai párt sem lett volna képes rendezni.

Nem lehet azonban tagadni, hogy a socialismus nevelésére a német társadalom is sokat tett. A német alapossággal az ügyesség nem mindig jár karöltve. Eleinte e mozgalmat teljesen ignorálták, majd kigúnyolták, később megvetettek. Midőn pedig az említett 1877-iki választások megmutatták a socialismus hatalmát, általános lett az ijedelem. Egyes részállamokban a socialisták már túlsúlyban voltak, és így a parlamentismus elvei szerint, államukat megalakíthatták volna. Fegyver kerestetett tehát ellenük.

Először Fichtének mondásához fordultak, hogy eszmék ellen nem erőszakkal, hanem eszmékkel kell küzdeni.

Megkezdődött a bourgeois sajtó támadása, hirlapokban és folyóiratokban. Persze, akik ebből egy betűt sem olvastak, azok a socialista munkások voltak.

Megpróbálták más módon is a sikert. Elmentek a munkások gyűléseire és estélyeire; iparkodtak a munkásokat felvilágosítani, a socialista tanokat, való értékükre szállítva le. De egyet elfelejtettek, hogy az évtized óta nép között élő agitatorokkal, kik a nép gondolkozását, nyelvét ismerik, nem versenyezhetnek, és valóban csak az agitatoroknak nyújtottak könnyű diadalt.

A német császár elleni gyilkossági kísérletek után pedig a legszigorubb rendszabályokhoz nyultak, szintén eredménytelenül. Martyrok vonzottak, de még soh'sem ijesztettek el egy sectától.

Csak legujabban jutott Bismarck arra a gondolatra, hogy talán a munkás osztály körében létező bajokat kellene orvosolni. Ha ez sikerül, a symphoma, a socialismus veszedelmessége, azt hiszem magától enyészik el, mint ez Angliában történt.

IV. A nihilismus.

Dante mondja egy szép helyén, hogy midőn a pokol legmélyeségebb fenekére leszállott, ott látta a lázadó angyalok iszonyatos fejedelmét. Ott élt : „L'imperador del doloroso regno.“ Ha mi is a socialismus rétegeit vizsgáljuk, annak legmélyeségebb fenekén egy meduzaszerű alakkal találkozunk dynamit trónon, gyilokkoronával, mely egyszerre ijeszt és undorít : a nihilismussal.

Körüle minden homályos. Hol született? Néwa partján egy fényes palotában, vagy Moszkva egyik tanuló czellájában, avagy Szibéria bányáiban? Ki tudná azt megmondani. Egyszerre csak itt volt, rombolt és gyilkolt, azután eltűnt, hogy a pusztításnál ismét ott legyen.

Neve is bizonytalan. Csak mi idegenek alkalmazzuk reája a latin nihil szót. A párt ezt határozottan visszautasítja és magát majd forradalmárnak, majd socialdemokratának, majd egyszerűen propagandistának nevezi.

De hát miért is hívjuk mi őket nihilistáknak?

Némelyek szerint a nihil az elveik semmi voltát jelenti; mások szerint törekvésük azon célzatát, hogy a létezőből semmi se maradjon fenn. Ismét mások szerint a nihil azon gondolkozásra vonatkozik, mely mindabból, amit mi szentnek, igaznak vélünk, nem hisz el semmit.

A nihilisták sem tagjai az Internationalenak. Positiv tanaikkal azonban, melyeket Bakunin nyilatkozataiból ismerünk, egészen a socialismus körében mozognak.¹⁾ De a positiv tanok csak mellékesen foglalkoztatják a nihilista elméjét, valódi törekvésük rombolásra és pusztításra irányul. Midőn egy előkelő nihilistától tanai felől kérdezősködtek, ez a következő találó recipét adta : Vedd a földet és az eget, vedd az államot és az egyházat, vedd a királyt és a vallást, tipord össze őket, ez a mi elméletünk!²⁾

De miután a socialismus a létezőt szintén megtámadja, a nihilismust nem lehet különálló pártként, hanem a socialismus legvadabb jelentkezési formájának tekinteni, olyannak, mely faltörő kosként jár elől.

¹⁾ Lavelaye: Bakunin. Rev. des deux Mondes.

²⁾ Leroy-Beaulieu: L'empire des Tsars et les Russes.

A nihilismust rendszerint csak Oroszországban keressük. Tényleg azonban messze túlhaladja az orosz állam határait. A nihilista Bakuninnak Olaszországban nagyobb pártja volt, mint a socialista Marxnak.

Az orosz nihilismus, a socialismus árnyalatánál ugyan nem egyéb, de azért sok tekintetben más szempont alá esik. Mindenekelőtt nem az alsó, hanem a középosztályból nyeri tagjait, az ugynevezett tanult elem soraiból. A nihilismus főfészkét az egyetemek, sőt gyakran a papi, katonai akadémiák képezik.

Az alsó osztály egészben véve ellene van az újításnak, úgy városokban, mint vidéken. Moszkvában még csak néhány év előtt is a munkások megtámadták a tanulókat, kik nihilista társaik kiszabadítására törekedtek. A földmivelő paraszt, a muzsik előtt pedig teljesen érthetetlen a socialismus. Hite, szokásai, babonái anynyira más világba vezetik, hogy ez újító tanokat az ördög incselkedéseinek tekinti. Több socialista agitator a nép köréből menekülni volt kénytelen, mert beszédeikért boszorkány-mestereknek tartották és üldözték.

Igaz, hogy a tanult fiatalság nagy része a nihilismussal csak mint divatos sporttal, veszedelmes játékkal foglalkozik. De már több, mint egy évtizede, hogy minden generáció hűségesen szolgálja a maga ujonczeit.

Azzal a jelenséggel Európa többi államaiban is találkozunk ugyan, hogy újító, radicalis eszmékért, különösen mig theoriában voltak, a közép, sőt felső osztály is lelkesedett. Frankhonban Voltaire és Rousseau tanai, Diderot és D'Alembert fejtegetései a salonokban előbb hódítottak, mint a népnél. Így volt ez Poroszországban, így Ausztriában. A berlini, mint bécsi udvar átélte a voltairianismust, s azután Rousseau tételei lettek felkapva. Magyarországon meg a francia jakobinusok tanaiért a közép és felső osztály vagy 200 pamphlettet készített, egy csoport pedig a vérpadra került.

De egyedül ebből az orosz nihilismust megmagyarázni alig lehetne. Nem csak ábrándozással találkozunk ott már, hanem a megvalósulásra irányuló legújabb actióval.

Az orosz nihilismusnak kell, hogy legyenek külön okai is, olyanok, melyek a műveltebb elemek elégedetlenségét idézik elő.

Ujabb tanulmányozók, különösen Leroy-Beaulieu, ki hosszabb

időn keresztül volt Oroszországban, s kinek művei éles tekintetről és judiciumról egyaránt tanuskodnak, következőleg okadatolják:

Kétségtelen, hogy az oroszoknál legujabban sok változott. A reformok azonban csak egyenkint keletkeztek, gyakran egészen más, ellentétes alapokból kiindulva. Egyiket valamely radicalis elmélet hozta létre, a másikat talán ép a radicalismus elnyomására irányuló törekvés, és ez ellentétes intézményeket összeegyeztetni senki sem kísérli meg.

A disharmoniában levő reformok még a végrehajtásnál is szenvednek. Egyik végrehajtatik, másik nem, vagy csak részben, úgy hogy egész más szint nyer a gyakorlati életben, mint várták. Minden gyökeres átalakulást, a milyennek most Oroszország eléje néz, illetve, a milyen már ott folyik, bizonyos nehézségek természetesen kísérnek. Ezek Oroszországban annál erősebbek, mert messze elmaradt a nyugoti államok mögött, melyekhez most sebtében akar és vél emelkedhetni. Az orosz nép is, mint minden abszolút hatalom alatt élő, a közügyek körül tapasztalatlan. Nem tudja, hogy az államtól s egyes intézményektől mit várhat, mit nem. A legfelfokozottabb illusiót desillusió nyomban követi. Tapasztalatlanságából folyik a lehetónél gyorsabb haladás utáni vágy. Nem nézi az eszközöket és viszonyokat, csak vágyát érzi, mely őt minden másnak elhagyására tüzeli. Gyors rohanásában gyakran az új intézményeket, mielőtt ezek gyümölcsözők lennének, magával ragadja, s helyükbe olyanokat tesz, melyektől több sikert vár, és melyekben ismét csalódik. Azon törekvésben, hogy másokat elérjen vagy elhagyjon, nem veszi észre, hogy minden fejlődésnek első feltétele: idő és türelem. Leroy-Beaulieu ¹⁾ az orosz államot egy régi épülethez hasonlítja, melynek szárnyait modern styl szerint építették újra, a nélkül, hogy az építész fáradságot vett volna magának az összhangot újra megteremteni. A lakók körében természetesen lesznek tehát azok az óhajok, hogy vagy a régit kell az újhoz alakítani, vagy az újat régi formájába visszaállítani, sőt megérthetjük azt a gondolkozást is, hogy az egész le kell rontani, s helyébe másikat építeni.

Baj az is, hogy a tanuló-elemnek nagy részét teljesen szegény gyermekek, papok, hivatalnokok gyermekei képezik, kik államösztön-

¹⁾ L'empire des Tsars et les Russes.

díjjal végzik iskoláikat, hogy azután az államot szolgálják; gyakran külföldre is eljutnak. Tanéveik alatt anyagi nyomortól, később pedig a burokratikus nyomás és visszaélésektől szenvednek. Ha pedig külföldön voltak, jobb állapotok ismerése deprimálja őket. Továbbá mindig veszélyes, ha egy alacsonyabb fokon élő nép, a fejlődöttebb eszméit veszi át. A tapasztalat és tanulmányok által nem edzett elmék, az elvontan szép csábításának ellenállni képtelenek, pedig talán alkalmatlan viszonyok között ezek torzképpé válnak.

Igy van ez Oroszországban. Az angolok, francziák, németek eszméit iparkodnak megvalósítani, nem látják be, hogy százados fejlődés kell ahhoz, miszerint ezek Oroszországban igazságok legyenek.

Egyébiránt a keleti államokban is hasonló jelenségekkel találkozunk. Miveletlen néppel, a legszabadabb alkotmányokat óhajtják alkalmazni, olyanokat, melyek a népnek, mint magasan fejlődött elemnek közreműködését kívánják. Természetesen az eredmény csak vizsátságok tömkelege lehet.

De végre, az elégedetlenségre elég okot szolgáltathat Oroszországban a kormányzás és igazgatás körében mutatkozó számos, folytonos visszaélés, a mi nem az abszolút formából, vagy czári önkényből, hanem az egyéni jellem fejlődetlenségéből folyik.

A bajt elhárítani nem is az alkotmányos élet, hanem az általános civilisatio fogja.

Meg az orosz nép természetében bizonyos vágyat a titokszerű után tagadni nem lehet. Ez részint a klimatikus viszonyokból, részint a társadalmi műveltség hiányából magyarázható. A nagy hideg, hosszú téli esték az egyént ép úgy magányra kényszerítik, mint hogy a durva társaság nem vonzza a már némi műveltséggel bírót. Az egyedüllét pedig könnyen rajongót teremt; jobbá, de rosszabbá is tehet. A rendes munkához nem szokott elme csapong, a túlizgatott phantasia a lehetetlent is valónak látja. Ilyenféle volt a középkor rajongása.

Az orosz socialismus veszélyessége is egész másban rejlik, mint a continens egyéb államaiban. Arra nem veszélyes, hogy ledöntse az állami rendet, mert az alsó osztályt, míg a jelenlegi birtokviszonyok nem változnak, míg minden parasztnak meg lesz a maga telke, vagy része a mirben, ép oly kevésbé fogja meghódíthatni, mint a felsőt, vagy mint a közép osztály vagyonos részét.

Biztos contingenst számára az elzüllött, s így önmagukkal elégedetleneken kívül, csak a vagyontalan közép osztály szolgálat, az ugynevezett szellemi proletariusok.

Ez elem pedig sokkal gyengébb, semhogy a többi osztályt legyőzhethné. Rémtetteket követhet el, a köznyugalmat, biztonságot veszélyeztetheti, különösen akadályozhatja a békés fejlődést, de nem jöhet ki a föld alól a napvilágra, hogy a politikai életben csak oly szerepet is játszik, mint például a német socialismus játszott már.

V. A béke iskolája.

Körülbelül ötven éve annak, hogy egy fiatal francia gondolkozó, Le Play, ¹⁾ áttanulmányozva a socialismus műveit, arra a meggyőződésre jutott, hogy negatív tanaikban, melyekkel a létező viszásságokra mutatnak, számos igazság rejlik, hogy azonban pozitív tanaikkal a bajok elháríthatók nem lennének.

A tévedések okát a socialismus kutatási rendszerében vélte megtalálhatni, mely nem az életet tanulmányozta, hanem elvont eszmék után indult. Ez a baj egyébiránt meg van az államtudományok körében általában; az inductiv eljárást hangsúlyozzuk és mindig csak deducálunk.

Munkával eltöltött életét szentelte tehát arra, hogy a kor átalakulása folytán keletkezett társadalmi bajokat, szó-szoros értelemben inductive tanulmányozza és a therapiát meghatározhassa.

Ez epochalis ujitó több, mint 30 évet töltött utazásban. Ellátogatott békében élő népekhez, valamint azokhoz, hol forrongás és viszály uralkodik. Utazik Ázsiában a nomádok között; hosszú ideig lakik Angliában, érintkezve mindenféle elemmel; utazik Svédországban, Norvégiában, Oroszországban, Spanyolországban. A legjobb munkafelosztást alkalmazza, nyáron adatokat gyűjt, télen feldolgozza azokat. Tanulmányai *La Reforme Social*, *L'organisation de la famille*, *L'organisation de Travail*, *Le constitution de l'Angleterre*, *La constitution essentielle de l'humanité*, *Les ouvriers européens*, *Ouvriers des deux Mondes* című műveiben láttak napvilágot.

Le Play, kinek tanai kétségkívül nagy befolyással lesznek a

¹⁾ Bővebben ismertettem a Budapesti Szemle 1882. évi 69. számában.

jövő század alakulására, a socialismus egyik főokául tekinti, hogy a szabadság és egyenlőségi eszmék hatása alatt az egyén egészen elkülönítettett úgy az állami, mint a társadalmi és magánéletben; magára hagyatott azon fokozódott nehézségekkel szemben, melyeket a haladott kor ír elő. S miután ezekkel boldogulni nem tud, elégedetlenségében mentő eszköz után kapkod, mely látszólag az erők nagyobbodását, az akadályok kevesbedését idézné elő.

Valójában pedig csak az fogja a társadalmat megmenteni, ha újra elismerjük és követjük az emberi együttélés alaptörvényeit, melyeket a phantasiaszülte 18-ik századbeli philosophia elvetett.

Elméleteit röviden a következőkbe vonhatnók össze: Minden tanulmánya csak újabb bizonyítékot szolgáltatott arra nézve, hogy a társadalomnak, ugymint az egyénnek, hogy fennállhasson, kettőre van szüksége: erkölcsi oktatásra, mely a rosra való hajlamot elnyomja és mindennapi kenyérre, mely a physikai életet tengeti. Ezen előfeltételekkel bíró társaságok boldogok és virágzóak, azok, melyek nem bírják, szenvedők.

E két szükség kielégítésére különféle tényezők szolgálnak, melyeket együtt „constitution essentielle”-nek nevez, miután ezek nélkül egészséges társadalom nem létezhetik és három catagóriába oszt, az osztályoknak sajátos, de találó nevet adván: *Fondements, ciments et matériaux de l'édifice social*.

Minden társadalomnak alapját a tizparancsolat és az atyai hatalom képezi. A tizparancsolat, a mennyiben a tökéletlen emberi természetet kiegészíti, midőn a szabadakarat használatát szabályozza; az atyai hatalom pedig, midőn az ifju nemzedéket e törvények tiszteletére és követésére vezérli.

E két alapinstitutió támogatására ismét két más, „ciments” — vakolat — névvel jelölt tényező szolgál: a tanító osztály, mely a tizparancsolat szabályait hirdeti és magyarázza; a főhatalom, mely az atyai hatalmat támogatja.

Mindezek azonban csak a fönnálló rendet óvják, a mindennapi kenyér megszerzésére közvetlen nem szolgálnak. Ez azon intézmények által mozdíttatik elő, melyet Le Play a társadalmi épület anyagának nevez, ugymint *communauté, patronage* és a *propriété individuelle*.

Utazásai közben többször volt alkalma birtokközösségben élő népeket tanulmányozhatni úgy Oroszországban, mint Ázsiában. E

rendszer alapját képezi, hogy a család legidősbje, mint családfő, a családhoz tartozók háztartásait kormányozza; megosztja közöttük a munkát és a termékeket, meggátolja a renyheség fejlődését és oktan fogyasztást. E patriarchalis kormányzás a családtagok számára, a mindennapi kenyeret egyformán biztosítja.

Bizonyos viszásság azonban elkerülhetetlen lesz: a gyöngék és anyagok ép úgy részesülnek a közös jövedelemben, mint az erősek és józanok, úgy hogy ez utóbbiak között a magántulajdon utáni vágy természetszerű. Az igények fejlődésével a közös tulajdon rendszerint át is alakul magántulajdonná és pedig a társadalom nagy előnyére ott, hol a mértékletesség és munkásság eléggé kifejlődött már, mert az, hogy mindenki közvetlen, saját érdekét mozditja elő, az egyesekét fokozott munkára buzdítja. De ha e tulajdonságok kisebbednek, vagy még ki sem fejlődtek, akkor a nyomor, melynek keletkezését a közös tulajdon meggátolta, a anyagokat, gyöngéket csakhamar sújtani fogja. A magántulajdonnak e gyászos következményeit véli Le Play a patronage, földesuri hatalomhoz hasonló intézmény szervezésével elhárítani. A földesuri hatalom lényege ugyanis abban állt, hogy bizonyos számú szegény család egy vagyonos családdal olyan összeköttetésbe jut, hogy ez védelmével és a rendszeres munka nyújtásával azoknak a mindennapi kenyeret biztosítja.

Azon intézmények között, melyek a népek nyugalmit fenntarthatják vagy megzavarhatják, az örökösödési rendszert tekinti még fontosnak. A különféle örökösödési rendszerek alapján a családokat három, egymástól lényegesen eltérő jellemmel bíró csoportra osztja.

Megkülönbözteti a famille patriarchale, famille instable és a famille souche. A patriarchalis családban, a közép-európai slávoknál, az ázsiai népeknél a gyermekek atyja környezetében maradnak, ki a családi tulajdont igazgatja és a jövedelmet a család tagjai közt felosztja. Halála esetében helyét az örökösként kijelölt foglalja el. Ez örökösödési rendszernek ugyanazon előnyei és hátrányai vannak, mint a melyeket közös birtokról szólva, említettünk.

Nyugot népeinél a „famille instable“-al, „nem állandó családdal“ találkozunk, mely a családi vagyon erőltetett megosztásának eredménye. A gyermekek, amint önmagukat fenntartani képesek, elszakadnak a családtól, elaggott szüleiket magukra hagyják

és egymással sem törődnek. — A családi vagyon a gyermekek közt egyenlően oszlik meg és így a házi tűzhely időnként liquidatio alá kerül. Ez örökösödési rendszernek természetes következménye, hogy a családi élet, a szülők és gyermekek között meglazul; sőt a tapasztalás azt bizonyítja, hogy e rendszerrel a házasságok terméketlensége is karöltve jár, így óhajtván a szülők a birtok megosztását akadályozni.

A legszabadabb és legvirágzóbb állapotban levő népeknél, mint Észak-Amerikában, a skandináviai félszigeten, Angliában a „famille souche“ áll fönn. Az atya az ősi birtokot és mesterségét örökségképen egyik gyermekének adja át. Ez által a családban egy központ keletkezik, hol a gyermekek az élet veszélyei ellen mindig menedéket találnak. Míg a nem állandó családokban az atya halála a család felbomlására vezet, addig ezekben a halál csak a szíveket érinti, a nélkül, hogy ez a család jólétére és életére is kihatna. E rendszer azonban nem kívánja egynek előnyére a többi testvéreket kifosztani. A családi tűzhely birtokába jutó, a többieknek, midőn ezek önálló üzletekhez fognak, bizonyos részt fizet, mely összeg rendszeresen az atya által, a családi vagyonnal arányitva határoztatik meg. E mellett minden egyes örökli azt az erkölcsi tekintélyt, melyet a család ősi származása ad és a tapasztalásnak generációról generációra lassanként összegyűjtött kincsét. Ezek alapján fejlődöttebb államokban csakis a „famille souche“ képes a jólétet, békét fentartani. A patriarchalis család a nomád és pásztor népeknél lesz áldást hozó, a nem állandó család pedig szükségképen a társadalom megbomlására vezet.

Le Play és iskolája fáradhatlanul agitált a köteles rész ellen, és a végrendelkezés szabadsága mellett. Szerinte a köteles rész szét tépi a családi vagyont és a családi tekintélyt; túlságosan elaprózza a birtokot, károsítja a mezőgazdaságot, ipart és a kereskedést; a családi és a társadalmi életet folytonos ingadozásban tartja. „Par son principe même, le Partage forcé désorganise toutes les classes, aux quelles il s'applique.“ (La réforme sociale t. 1. ch. 20. 21.)

Le Play végre az államok politikai szervezetére is kiterjeszti figyelmét. Azon alapfölfogásból indul ki, hogy az állam sohasem lehet kizárólag theocraticus, monarchicus, aristokratikus, vagy demokratikus elvek szerint szervezve. Csak az a társaság lesz állandó,

melyben mindezek kellő vegyülete van. Ép az okoz egy század óta a népeknek annyi bajt, hogy ezt a tételt elfelejtették. Nem vagyunk képesek a kormányzó hatalom tekintélyét és a polgári szabadságot egyszerre biztosítani. Egyik szélsőségből a másikba esünk: az abszolút monarchiáról az abszolút demokráciára történik az áttérés.

E káros ingadozás megakadályozására egy rendszert ajánl, mely a különféle elemeket kellő harmoniába hozza:

A községet a demokrácia valódi és jogos székhelyének tekinti. Ezért az állam a községi ügyekben ne avatkozzék; a községi adminisztrációt teljesen a községi tagok kezeljék, így a község nyilvános életre képző iskola is lesz.

A tartományokban, megyékben, az angol mintát tartva szem előtt, ingyen hivataloskodó kormányzó osztályt kíván — *classe dirigeante* — csoportosítva azokat, kik kiváló talentum, eredmény, vagyon következőiben a néptől jobbaknak tekintetnek.

A központi kormány feladata az állam erősítése és állandóságának növelése. A kormány e feladatnak egyrészt az által fog megfelelni, ha a politikai igazgatást egészen kezében összpontosítja; másrészt, ha a magán és közigazgatási tevékenységet a polgároknak átengedvén, magáról teljesen lerázza.

E program szerint tehát az állam csak az általános jelentőségű ügyekkel foglalkoznék: a hadügyvel, pénzügyvel, igazságügyvel; törvényeket készítene és hirdetne ki; az adminisztráció egyéb ágai: a közoktatás, vidéki igazgatás a részek, testületek által kezeltetnének. Röviden szólva, az államban politikai centralisációt és közigazgatási decentralisációt kíván.

E tanok Le Play meggyőző okoskodásaival és bizonyításaival előadva, csakhamar hódítottak, úgy Franciaországban, mint külföldön. A legmagasabb, legintelligensebb körökből számos lelkes tanítvány került ki, kik egy iskolát képeznek és két részre oszolva működnek. Az egyik, *La Société d'économie sociale*, szoros tudományos alapon alkalmazva a mester módszerét, az elméletet fejti tovább; a másik, *Les Unions de la paix sociale*, a tanokat népszerűsíteni törekedik. A munkálkodás eredménye évkönyvekben és havonként kétszer megjelenő folyóiratban, „*La Reforme Sociale*” jön a nyilvánosság elé.

DR. NAGY ERNŐ.